

Didžiojo penketo asmenybės savybių ryšys su rizikingu alkoholio vartojimu ir priklausomybės nuo alkoholio sindromu

Association of Big Five personality dimensions with harmful alcohol use and alcohol dependence

Migle Kaminskaite¹, Darius Jokubonis^{1,2}, Ramunas Jokubka¹, Adomas Bunevicius¹

¹Lietuvos sveikatos mokslų universitetas, Neuromokslų institutas, Elgesio medicinos laboratorija, Kaunas, Lietuva

²Respublikinis priklausomybės ligų centras, Kaunas, Lietuva

SUMMARY

Introduction. The influence of personality on the risk of alcohol use and addiction is well known. Several personality traits have been established to be linked with higher risk of addictive substance use, and addiction. However, there is a lack of such studies in Lithuania despite that the rates of alcohol use in Lithuania are the highest among the European Union countries.

Aim. To evaluate the associations of personality traits with harmful alcohol use and dependence in Lithuanian population and to compare the associations in groups stratified on gender.

Methods. Study sample included 728 people: 634 healthy volunteers, and 94 patients diagnosed with alcohol dependence. Harmful use of alcohol was evaluated by Alcohol Use Disorder Identification Test (AUDIT). The Ten Item Personality Measure scale was used to measure the Big-Five personality domains: Extroversion, Agreeableness, Conscientiousness, Emotional Stability and Openness to Experiences. Participants were divided into three groups according to the pattern of alcohol use: control group (no alcohol dependence, AUDIT score < 8 points); harmful alcohol use group (AUDIT score ≥ 8 points, no diagnosis of alcohol dependence); and alcohol dependence group (F10.2, F10.3 diagnosis by the International Classification of Diseases -10)).

Results. The group of harmful alcohol users scored lower on Agreeableness and Conscientiousness than control group. Patients with alcohol dependence scored lower on the Conscientiousness, Emotional Stability and Openness to Experiences than control group. Alcohol dependent males, but not females, scored lower on the Openness to Experience, and females, but not males, scored higher on the Agreeableness. There were no differences between groups of male harmful alcohol users and control. Female harmful users of alcohol scored higher on the Extroversion and lower on Conscientiousness and Agreeableness than control group.

Conclusions. Both males and females who had alcohol dependence differed by their personality from control group. However, only females, but not males, who were harmful alcohol users differed from control by their personality. The TIPI scale could be useful for selecting the targeted prevention groups and for individualised interventions. The results suggest a possible need for divergent interventions for alcohol use in males and in females.

SANTRAUKA

Įvadas. Asmenybės reikšmė alkoholio vartojimui ir vartojimo sutrikimų rizikai yra gerai žinoma: nemažai asmenybės bruožų yra sieti su didesne priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo ir vartojimo sutrikimų rizika. Tačiau, Lietuvoje, nepaisant to, kad čia alkoholio vartojimo rodikliai yra vieni didžiausių Europos Sąjungoje, vis dar trūksta tyrimų, apimančių alkoholio vartojimą ir sutrikimus lemiančių priežastis.

Tikslas. nustatyti ryšius tarp asmenybės bruožų ir rizikingo alkoholio vartojimo bei priklausomybės Lietuvoje ir palyginti šių ryšių reikšmę grupėse, išskirtose pagal lytį.

Metodai. Tyrime dalyvavo 728 tiriamieji: 634 sveiki savanoriai ir 94 pacientai, turintys priklausomybės nuo alkoholio sindromą. Rizikingas alkoholio vartojimas vertintas Sutrikimų, atsiradusių dėl alkoholio vartojimo testu (AUDIT). Dešimties klausimų asmenybės inventoriumi (TIPI) vertinta Didžiojo penketo asmenybės savybės: ekstroversija, sutikimas su kitais, sąmoningumas, emocinis stabilumas, atvirumas patirtims. Tiriamieji išskirti į tris grupes, remiantis jų alkoholio vartojimo pobūdžiu: kontrolinė grupė (neturintys priklausomybės nuo alkoholio diagnozės, AUDIT balų suma < 8), rizikingai vartojantys alkoholį (neturintys priklausomybės nuo alkoholio diagnozės, AUDIT balų suma ≥ 8) ir asmenys, turintys priklausomybės nuo alkoholio sindromą (diagnozės F10.2, F10.3, remiantis Tarptautinės statistinės ligų ir susijusių sveikatos problemų klasifikacijos, dešimtuoju leidimu (TLK-10)).

Rezultatai. Rizikingai alkoholį vartojantys asmenys surinko žemesnius balus vertinant sutikimą su kitais ir sąmoningumą nei kontrolinė grupė. Pacientai, turintys priklausomybę nuo alkoholio surinko žemesnius balus vertinant sąmoningumą, emocinį stabilumą, atvirumą patirtims nei kontrolinė grupė. Nuo alkoholio priklausomi vyrai, bet ne moterys, surinko žemesnius balus vertinant atvirumą patirtims, o moterys, bet ne vyrai – aukštesnius balus vertinant sutikimą su kitais. Skirtumų tarp rizikingai alkoholį vartojančių vyrų ir kontrolinės grupės vertinant TIPI skale nerasta. Rizikingai alkoholį vartojančios moterys surinko aukštesnius balus vertinant ekstroversiją ir žemesnius vertinant sąmoningumą ir sutikimą su kitais, nei kontrolinė grupė.

Išvados. Priklausomi nuo alkoholio asmenys, tiek vyrai, tiek moterys, skyrėsi asmenybės savybėmis nuo kontrolinės grupės. Tarp rizikingai alkoholį vartojančių asmenų nuo kontrolinės grupės pagal asmenybės savybes nuo kontrolinės grupės skyrėsi tik moterys, bet ne vyrai. TIPI skalė galėtų būti naudinga atrenkant tikslesnes prevencijos grupes, ar individualizuotos intervencijos priemones, be to, vyrams ir moterims gali reikėti skirtingų intervencijos ar prevencijos priemonių.

Corresponding author: Migle Kaminskaite, Laboratory of Behavioral Medicine, Neuroscience Institute, Lithuanian University of Health Sciences, Eivenių g. 4, Kaunas LT-50161, Lithuania. E-mail: migle.kaminskaite@lsmuni.lt.

ĮVADAS

Priklausomybė – tai grupė elgesio, psichologinių ir kognityvinių fenomenų, pasireiškiančių stipriu potraukiu vartoti priklausomybę sukeliančią medžiagą [1]. Vystantis priklausomybės sindromui vartojimas siekiant apsvaigti palaipsniui tampa nebekontroliuojamu [1, 2], kinta motyvacijos šaltinis, t.y. vartojama siekiant išvengti abstinencijos [3] vartojimas tampa vyraujančiu gyvenime siekiu [1–3]. Priklausomybė, kaip sindromas, vystosi palaipsniui [3], o riba tarp rizikingo ar žalingo priklausomybę sukeliančios medžiagos vartojimo ir priklausomybės yra sunkiai atskiriama [3, 4]. Tačiau svarbu, jog ir dar nesant klinikinio priklausomybės sindromo, priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimas yra žalingas fizinei ir psichinei sveikatai, o rizikingas ir žalingas vartojimas yra tarpinis etapas iki priklausomybės išsivystymo [4]. Taigi, svarbu identifikuoti bei tirti ne tik priklausomybės sindromo priežastis ir eigą, bet ir kitus alkoholio vartojimo sutrikimus, pvz., žalingą ar rizikingą vartojimą.

Viena iš labiausiai vakarų pasaulyje paplitusių priklausomybę sukeliančių medžiagų yra alkoholis. Europoje asmuo virš 15 m. amžiaus vidutiniškai suvartoja 9,8 l gryno alkoholio per metus [5]. Nors Lietuvoje pastaruoju metu alkoholio suvartojimas ir mažėja: 2019m preliminariais duomenimis vidutiniškai gyventojui virš 15m 2019 m teko 11,1 l gryno alkoholio ekvivalento [6] (płg.: 2016m 15,0 l [7]), tačiau šis rodiklis vis dar išlieka aukštesnis nei Europos vidurkis.

Visame pasaulyje alkoholio vartojimas ir vartojimo sutrikimai yra labiau paplitę tarp vyrų, o Lietuvoje atotrūkis tarp vyrų ir moterų alkoholio vartojimo ypač ryškus. Pagal Pasaulio sveikatos organizacija (PSO) Lietuvoje alkoholį vartojantiems (atmetus asmenis, kurie metų bėgyje visiškai nevartojo alkoholio) vyrams virš 15 m. teko 27,9 l gryno alkoholio asmeniui, o alkoholį vartojančioms moterims – 9,7 l [5]. Taip pat Lietuvoje panašus atotrūkis ir tarp turinčių alkoholio vartojimo sutrikimus asmenų: jei tarp moterų alkoholio vartojimo sutrikimai paplitę panašiai kaip Europoje: 3,6 proc., (Europos vidurkis 3,5 proc.), tačiau tarp vyrų alkoholio vartojimo sutrikimų dažnis gerokai viršija Europos vidurkį ir siekia 19,9 proc. (Europos vidurkis 8,6 proc.) [5, 8].

Nors Lietuva išsiskiria alkoholio suvartojimo rodikliais, tačiau trūksta tyrimų apie tai sąlygojančias priežastis. Be to nepaisant vykdomų prevencinių programų, alkoholio suvartojimo ir alkoholio vartojimo sutrikimų rodikliai vis dar auga visame pasaulyje [5], o pakankamai efektyvių gydymo priemonių kol kas nėra. Taigi, tyrimai, kuriais patikslinamos alkoholio vartojimo sutrikimų priežastys padėtų kuriant ir taikant tikslesnes ir efektyvesnes prevencijos bei intervencijos priemonės [9, 10] ir tikslesnius, individualizuotus gydymo metodus [11, 12].

Vienas iš rizikos veiksnių, siejamas su didesne alkoholio vartojimo sutrikimų rizika, yra asmenybė: tam tikras asmenybės savybes turintys asmenys yra labiau linkę vartoti priklausomybę sukeliančias medžiagas, jiems dažniau išsivysto priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo sutrikimai [13–15]. Asmenybės savybės, kurias lemia tiek biologiniai faktoriai, tiek aplinka [16], lemdamos asmens reakcijas į aplinką, lūkesčius, vyraujančius susidorojimo su problemomis būdus,

gali paskatinti pažeidžiamumą įvairioms priklausomybėms [17]. Ilgalaikis vartojimas pats iš savęs keičia asmens reakcijas, vartojimas tampa vienu iš susidorojimo su problemomis ar emocinėmis būsenomis būdų, sustiprina predisponavusių faktorių veikimą, be to vyksta ir neurobiologiniai pokyčiai, dėl kurių tampa dar sunkiau sukontroliuoti vartojimą, taigi, užsiveda „užburtas ratas“ [3, 17].

Su alkoholio vartojimu ir vartojimo sutrikimais dažnai siejama labiau išreikšti ekstraversija ir neurotiškumas, žemesni sutariamumas su kitais ir sąmoningumas [15]. Skirtingos asmenybės savybės, lėmusios pažeidžiamumą, siejamos tiek su skirtingais biologiniais mechanizmais [11, 13], tiek su motyvacijos šaltiniais ir priežastimis, lemiančiais rizikingą vartojimą ir priklausomybę [11, 13, 14, 18]. Pagal asmens psichologines savybes ir vartojimo motyvacijos šaltinį parinktas gydymas [9, 19] ir prevencijos [9] priemonės duoda sėkmingesnių rezultatų. Be to, pagal asmenybės bruožus galima prognozuoti ir alkoholio vartojimo pasekmes, rizikingo, žalingo alkoholio vartojimo riziką, gydymo efektyvumą ir vartojimo išeitį [15, 20].

Šiuo tyrimu buvo siekta nustatyti asmenybės savybes, paplitusias tarp asmenų, rizikingai vartojančių alkoholį ar priklausomų nuo alkoholio, bei ryšių tarp asmenybės ir alkoholio vartojimo sutrikimų skirtumus tarp lyčių.

METODAI

Tyrimas atliktas remiantis bioetikos leidimu (BE-2-25), išduotu Kauno regioninio biomedicininų tyrimų etikos komiteto. Visiems tyrime dalyvaujantiems asmenims buvo suteiktas iš raidžių ir skaičių sudarytas kodas, neturintis nieko bendro su tiriamojo tapatybe. Duomenys buvo renkami ir saugomi žymint tik tiriamajam suteiktu kodu, siekiant apsaugoti tiriamųjų konfidencialumą.

Vykdam tyrimą apklausta 731 tiriamųjų, iš jų 312 vyrų, 419 moterų. Kadangi 3 tiriamieji nepilnai užpildė skales, jų duomenys nebuvo įtraukti į analizę. Tyrime dalyvavo: savanoriai, į tyrimą kviešti per skelbimus socialinėse medijose ir sniego gniūžtės principu ir asmenys gydomi Respublikiniame priklausomybės ligų centre, Kauno filiale.

Į tyrimą įtraukti asmenys išreiškę norą dalyvauti tyrime ir pasirašę informuoto sutikimo formą, laisvai suprantantys lietuvių kalbą, galintys suprasti tyrimo tikslą, procedūras; taikytas amžiaus kriterijus: 20–65 metai. Atmesti asmenys, turintys sunkias psichikos ligas ar protinę negalią, dėl kurių tiriamasis negalėtų įvertinti savo veiksmų, tyrimo tikslų ir procedūrų; nėščios moterys. Priklausomybė nuo kelių medžiagų vienu metu nebuvo laikoma atmetimo kriterijumi, į tyrimą buvo įtraukti ir asmenys, besigydantys dėl kelių priklausomybių, tarp kurių buvo ir alkoholio priklausomybė (n = 8).

Tiriamieji skirstyti į tris grupes pagal alkoholio vartojimą ir galimus alkoholio vartojimo sutrikimus, remiantis klinicine diagnoze arba AUDIT testo rezultatu: kontrolinė grupė (AUDIT balų suma <8), rizikingai alkoholį vartojantys asmenys (AUDIT balų suma ≥8, bet nėra priklausomybės nuo alkoholio diagnozės) ir priklausomi nuo alkoholio asmenys (diagnozės pagal TLK-10: F10.2 (Psichikos ir elgesio sutrikimai dėl alkoholio vartojimo, priklausomybės sindromas) ir F10.3 (Psichikos ir elgesio sutrikimai dėl alkoholio vartojimo,

abstinencijos būklė).

Instrumentai

Sutrikimų, atsiradusių dėl alkoholio vartojimo testas

AUDIT skalė yra skirta vertinti požymius, susijusius su rizikingu ir žalingu alkoholio vartojimu ir galima priklausomybės sindromo rizika [21]. Skalė sudaryta iš 10 klausimų, apimančių požymius, būdingus alkoholio vartojimo sutrikimams. Vertinama: alkoholio vartojimo dažnis ir kiekis (1–3 klausimai), fiziniai priklausomybės požymiai (4–6 klausimai), alkoholio vartojimo sukeltos žalos požymiai (7–10 klausimai) [21, 22]. AUDIT testas pasižymi dideliu jautrumu ir specifiskumu identifikuojant alkoholio vartojimo sutrikimu [21]. 8 ir daugiau balų identifikuoja rizikingą alkoholio vartojimą ir galimą alkoholio priklausomybės riziką, mažesnė nei 8 balų suma nurodo, kad tokios rizikos labai tikėtina, kad nėra [21, 22]. Lietuvoje AUDIT skalę išvertė, adaptavo ir metodines skalės taikymo gaires parengė Lietuvos higienos institutas [23], Lietuvoje ši skalė yra anksčiau taikyta moksliniuose tyrimuose [24].

Dešimties klausimų asmenybės inventorių

Viena iš labiausiai paplitusių asmenybės vertimo sistemų remiasi Didžiojo penketo asmenybės savybėmis. Didysis penketas apima ekstroverziją, emocinį stabilumą, sutikimą su kitais, organizuotumą ir atvirumą patirtims [25]. Šios savybės atspindi pakankamai stabilų asmenybės konstrukta, nežymiai besikeičianti su laiku [26].

Dešimties klausimų asmenybės inventorių (angl. Ten Item Personality Inventory, TIPI) remiasi Didžiojo penketo (angl. Big-5) asmenybės dimensijų klasifikacija [27]. Tai ypač trumpas, sudarytas iš 10 teiginių, klausimynas. Skalę pildo pats respondentas, vertindamas balais nuo 1 iki 7, kaip labai jo manymu teiginys jį atitinka (1 – visiškai nesutinku, 7 – visiškai sutinku). Nepaisant savo trumpumo, TIPI pasižymi geru jautrumu ir patikimumu vertinant Didžiojo penketo asmenybės dimensijas [27–29]. Skalės tyrimuose pademonstruoti pakankamai aukšti kovergencinis ir diskriminantinis validumas, stabilumas, išorinis validumas [27–29]. Ši skalė yra anksčiau adaptuota Lietuvos kultūrai, naudota Lietuvoje moksliniuose tyrimuose ir pademonstravusi gerus validumo rodiklius [30, 31].

Statistinė analizė

Duomenų statistinė analizė atlikta SPSS statistinės analizės paketu (IBM SPSS Statistics 20, Chicago, IL). Sociodemografiniai skirtumai tarp grupių, išskirtų pagal alkoholio vartojimo sutrikimus vertinti naudojant Pearson'ų χ^2 . Siekiant nustatyti asmenybės savybių ryšį su rizikingu alkoholio vartojimu ir priklausomybės rizika, lygintos naudotų skalių sumos tarp grupių. Taikyti neparametriniai kriterijai (Kruskalo-Voleso (angl. *Kruskal-Wallis one-way analysis of variance*) ranginė analizė), nes AUDIT testo ir TIPI skalės balų skirstiniai nebuvo normalieji.

REZULTATAI

Tyrimo dalyvavo 731 tiriamasis, 3 tiriamieji nepilnai užpildė TIPI skalę ir jų duomenys nebuvo įtraukti į analizę. Tarp įtrauktų tiriamųjų 94 asmenys buvo pacientai, besigydantys Respublikiniame priklausomybės ligų centre, Kauno filiale ir turintys alkoholio priklausomybės sindromą ir 634 savanoriai. Iš tyrimo dalyvavusių savanorių pagal AUDIT testo balus 441 pateko į kontrolinę, o 193 – į rizikingai alkoholį vartojančių grupę. Sociodemografiniai tiriamųjų duomenys ir skirtumai tarp grupių, išskirtų pagal alkoholio vartojimo sutrikimus, pateikti lentelėje 1. Vyrų ir moterų, dalyvavusių tyrimo, skaičius ženkliai nesiskyrė: vyrai sudarė 42,3 proc., o moterys – 57,7 proc. respondentų. Tarp rizikingai alkoholį vartojančių ir turinčių priklausomybę asmenų buvo daugiau vyrų, vienišų asmenų ir asmenų turinčių vidurinį arba žemesnį nei vidurinis išsilavinimą nei kontrolinėje grupėje.

TIPI skale matuotų Didžiojo penketo asmenybės savybių įverčiai (vidurkiai, medianos ir interkvartiliniai rangai) ir įverčių skirtumai tarp lyčių yra pateikti 2 lentelėje. Moterys buvo linkusios surinkti aukštesnius balus nei vyrai vertinant ekstroverziją, sutariamumą su kitais, sąmoningumą, atvirumą patirtims ir žemesnius balus nei vyrai vertinant emocinį stabilumą.

Didžiojo penketo asmenybės savybių ryšys su alkoholio vartojimo sutrikimais

TIPI balų sumos ir jų skirtumai tarp grupių išskirtų pagal alkoholio vartojimą yra pateikiami 3 lentelėje. Lyginant Didžiojo penketo asmenybės savybes tarp grupių, išskirtų pagal alkoholio

1 lentelė. Sociodemografiniai tiriamųjų duomenys bei jų skirtumai tarp grupių, išskirtų pagal alkoholio vartojimo sutrikimus

	Visi tiriamieji	Kontrolinė grupė	Rizikingai vartojantys alkoholį asmenys	Pacientai su alkoholio priklausomybės sindromu	Statistika (df)	p
Tiriamųjų skaičius, n (proc.)	728	441 (60,6)	193 (26,5)	94 (12,9)		
Lytis						
Vyrai, n(proc.)	308 (42,3)	116 (26,3)	121 (62,7)	71 (75,5)	121,65 (df=2)	<0,001
Moterys, n (proc.)	420 (57,7)	325 (73,7)	72 (37,3)	23 (24,5)		
Amžius, vidurkis (SN)	34,81 (11,64)	34,15 (11,57)	32,51 (10,71)	42,64 (10,73)	27,59 (df=2)	<0,001
Vienišas/-a, n (proc.)	223 (30,6)	117 (26,5)	78 (40,4)	28 (29,7)	17,62 (df=2)	0,001
Santykiuose, n (proc.)	490 (67,3)	316 (71,7)	112 (58,0)	62 (66,0)		
Kita/nenurodė, (proc.)	15 (2,1)	8 (1,8)	3 (1,6)	4 (4,3)		
Išsilavinimas						
Vidurinis ar žemesnis, n (proc.)	336 (46,2)	158 (35,8)	107 (55,4)	71 (75,5)	57,58 (df=2)	<0,001
Aukštasis, n(proc.)	388 (53,3)	280 (63,5)	85 (44,1)	23 (24,5)		
Kita/nenurodė, n (proc.)	4 (0,5)	3 (0,7)	1 (0,5)	0 (0,0)		

2 lentelė. Dešimties klausimų asmenybės skalės ir subskalių vidutiniai įverčiai bei skirtumai tarp lyčių

Skalė	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	Mano-Vitnio U kriterijus	p
TIPI				
Ekstraversija				
Visi tiriamieji	4,65	4,5 [3,5–6]		0,002
Vyrai	4,45	4,5 [3,5–5,5]	73018,0	
Moterys	4,80	5,0 [4,0–6,0]		
Sutariamumas su kitais				
Visi tiriamieji	4,83	4,5 [4,0–5,5]		
Vyrai	4,65	4,5 [4,0–5,5]	74710,5	<0,001
Moterys	4,97	5,0 [4,0–6,0]		
Sąmoningumas				
Visi tiriamieji	5,61	6,0 [5,0–6,5]		
Vyrai	5,35	5,5 [4,5–6,5]	78843,5	<0,001
Moterys	5,81	6,0 [5,0–7,0]		
Emocinis stabilumas				
Visi tiriamieji	4,49	4,5 [3,5–5,0]		
Vyrai	4,66	4,5 [4,0–5,5]	56182,0	0,002
Moterys	4,37	4,5 [3,5–5,5]		
Atvirumas patirtims				
Visi tiriamieji	5,24	5,5 [4,5–6]		
Vyrai	4,80	5,0 [4,0–6]	71379,5	0,014
Moterys	5,35	5,5 [4,5–6,5]		

Q1 – 1-as kvartilis; Q3 – 3-ias kvartilis

vartojimo sutrikimus, žemesniu sąmoningumu pasižymėjo tiek rizikingai alkoholį vartojantys, tiek nuo alkoholio priklausomi asmenys. Priklausomi nuo alkoholio asmenys buvo mažiau emociškai stabilūs ir atviri naujovėms nei kontrolinė grupė, o rizikingai vartojantys alkoholį asmenys šiomis savybėmis nuo kontrolinės grupės nesiskyrė. Rizikingai vartojantys alkoholį asmenys surinko mažiau balų matuojant sutariamumą su kitais nei kontrolinė ir nei priklausomų asmenų grupė. Statistiškai patikimų skirtumų, lyginant trijų grupių ekstraversijos balus, nerasta.

3 lentelė. Asmenybės savybių ryšys su rizikingu alkoholio vartojimu ir alkoholio priklausomybe

	Kontrolinė grupė		Rizikingai alkoholį vartojantys asmenys		Pacientai su alkoholio priklausomybės sindromu		Statistika H, (df=2)
	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	
Ekstraversija	4,63	4,5 [3,5–6,0]	4,83	4,5 [4,0–6,0]	4,34	4,5 [3,0–5,5]	6,17
Sutariamumas su kitais	4,89	5,0 [4,0–5,5]	4,56	4,5 [4,0–5,5]**	5,06	5,0 [3,0–5,5]	15,97
Sąmoningumas	5,83	6,0 [5,0–7,0]	5,49	5,5 [4,75–6,5]**	4,88	5,0 [4,0–6,5]**	36,37
Emocinis stabilumas	4,60	4,5 [3,5–5,5]	4,49	4,5 [3,5–5,5]	4,02	4,0 [3,0–5,0]**	15,02
Atvirumas patirtims	5,29	5,5 [4,0–6,0]	5,39	5,5 [4,5–6,5]	4,73	4,5** [4,0–6,0]	17,40

4 lentelė. Vyru asmenybės savybių ryšys su rizikingu alkoholio vartojimu ir alkoholio priklausomybe

	Kontrolinė grupė		Rizikingai alkoholį vartojantys asmenys		Pacientai su alkoholio priklausomybės sindromu		Statistika H, (df=2)
	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	
Ekstraversija	4,36	4,5 [3,13–5,5]	4,64	4,5 [4,0–6,0]	4,25	4,5 [3,0–5,5]	3,16
Sutariamumas su kitais	4,59	4,5 [4,0–5,0]	4,56	4,5 [4,0–5,5]	4,90	5,0 [4,0–6,0]	4,90
Sąmoningumas	5,56	6,0 [5,0–6,5]	5,45	5,5 [5,0–6,5]	4,82	5,0 [3,5–6,5]**	11,01
Emocinis stabilumas	4,91	5,0 [4,0–5,88]	4,69	5,0 [4,0–5,5]	4,18	4,0 [3,5–5,0]**	14,66
Atvirumas patirtims	5,14	5,0 [4,5–6,0]	5,33	5,5 [4,5–6,5]	4,63	4,5 [4,0–5,5]**	11,99

* – p reikšmė <0,05, lyginant su kontroline grupe; ** – koreguota p reikšmė <0,05, lyginant su kontroline grupe; Q1 – 1-as kvartilis; Q3 – 3-ias kvartilis; df – laisvės laipsniai (angl. *degrees of freedom*).

TIPI balų sumos ir jų skirtumai vyrams ir moterims tarp grupių išskirtų pagal alkoholio vartojimą yra pateikiami 4 (vyrai) ir 5 (moterys) lentelėse. Išskyrus grupes pagal lytį pastebėta, jog tiek vyrai, tiek moterys, turintys alkoholio priklausomybės sindromą pasižymėjo žemesniu sąmoningumu ir emociniu stabilumu. Tačiau priklausomiems nuo alkoholio vyrams buvo būdingas žemesnis atvirumas patirtims, o moterims – aukštesnis sutariamumas su kitais, lyginant su kontroline grupe. Rizikingai alkoholį vartojantys vyrai pagal TIPI vertintas asmenybės savybes nesiskyrė nuo kontrolinės grupės, o rizikingai alkoholį vartojančios moterys pasižymėjo žemesniu sąmoningumu, sutariamumu su kitais ir aukštesne ekstraversija nei kontrolinė grupė.

DISKUSIJA

Šiuo tyrimu siekta nustatyti galimus asmenybės faktorius, susijusius su rizikingu alkoholio vartojimu ir priklausomybe nuo alkoholio Lietuvoje.

Priklausomi nuo alkoholio asmenys pasižymėjo žemesniu sąmoningumu, emociniu stabilumu ir atvirumu patirtims. Mažesni emocinis stabilumas ir sąmoningumas tarp asmenų, turinčių priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo sutrikimus, irgi yra dažnai sutinkami kituose tyrimuose [15, 18, 32, 33]. Mūsų tyrimo žemesni sąmoningumas ir emocinis stabilumas buvo būdingas tiek vyrams, tiek moterims. Mažesnis sąmoningumas gali sąlygoti didesnę priklausomybės nuo alkoholio riziką dėl prastesnių planavimo gebėjimų, prastesnės asmens savikontrolės, o mažesnis emocinis stabilumas – gali lemti alkoholio vartojimą siekiant užslopinti neigiamas emocijas [18, 34].

Iš kitos pusės – ilgalaikis alkoholio vartojimas irgi yra siejamas su asmenybės pokyčiais ir gali pats paskatinti sąmoningumo, emocinio stabilumo mažėjimą ir kt. [33]. Dėl ilgalaikio alkoholio vartojimo sąlygotų neurobiologinių pokyčių silpnėja elgesio kontrolė [35], be to chroniškai vartojamas alkoholis aktyvina pogumburio – hipofizės – antinksčių ašį, kas yra siejama su padidėjusiu jautrumu neigiamam afektui [3]

	Kontrolinė grupė		Rizikingai alkoholį vartojantys asmenys		Pacientai su alkoholio priklausomybės sindromu		Statistika H, (df=2)
	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	Vidurkis	Mediana [Q1–Q3]	
Ekstraversija	4,73	4,5 [4,0–6,0]	5,15	5,5 [4,5–6,5]**	4,63	4,5 [4,0–5,5]	6,19
Sutariamumas su kitais	5,01	5,0 [4,0–6,0]	4,60	4,5 [4,0–5,0]**	5,57	5,5 [4,5–6,5]*	14,63
Sąmoningumas	5,93	6,5 [5,0–7,0]	5,55	6,0 [4,5–6,5]*	5,04	5,0 [4,0–6,5]**	11,29
Emocinis stabilumas	4,48	4,5 [3,5–5,5]	4,16	4,5 [3,13–5,0]	3,52	3,5 [3,0–4,0]**	13,14
Atvirumas patirtims	5,34	5,5 [4,5–6,5]	5,52	5,5 [5,0–6,5]	5,07	5,0 [4,0–6,0]	3,54

* – p reikšmė <0,05, lyginant su kontroline grupe; ** – koreguota p reikšmė <0,05, lyginant su kontroline grupe; Q1 – 1-as kvartilis; Q3 – 3-ias kvartilis; df – laisvės laipsniai (angl. *degrees of freedom*).

ir vyraujančius neigiamo vartojimo paskatinimo mechanizmus [3, 14].

Asmenybės bruožai, būdingi asmeniui, priklausomam nuo alkoholio, gali turėti ir prognostinę vertę: 6 longitudinalius tyrimus apėmusi metanalizė parodė, jog perėjimas į nerizikingą vartojimą buvo susijęs su mažėjančia ekstroversija ir didėjančiais sutikimu su kitais bei sąmoningumu [33]. Skirtingos priežastys, nulėmusios alkoholio vartojimą lemia ir skirtingus motyvus, bei atitinkamai galimą skirtingų intervencijos priemonių poreikį [18]. Be to, su priklausomybės rizika susijusių asmenybės savybių nustatymas galėtų būti naudingas ir parenkant medikamentinį gydymą. Asmenybės savybės, yra susijusios su skirtingomis biologinėmis priežastimis, lėmusiomis didesnę alkoholio vartojimo sutrikimų riziką [13], taigi, atitinkamai gali reikėti ir skirtingo medikamentinių priemonių parinkimo.

Rizikingai alkoholį vartojantys asmenys pasižymėjo žemesniu sąmoningumu ir sutariamumu su kitais. Šie rezultatai irgi sutapo su dažnai kituose tyrimuose sutinkamomis rizikingai alkoholį vartojantiems būdingomis asmenybės savybėmis. Aukštesnis sąmoningumas yra siejamas tiek su apskritai mažesniu alkoholio vartojimu, tiek ir su mažesniu gausiu vartojimu [15]. Mažesnis sutariamumas su kitais tarp vartojančių alkoholį ar turinčių alkoholio vartojimo sutrikimus taip pat dažnai sutinkamas kituose tyrimuose [36, 37]. Asmenys, kurie pasižymi mažesniu sutariamumu su kitais dažnai yra mažiau jautrūs socialinėms normoms, linkę jas laužyti, kas gali paskatinti ir tokių asmenų gausesnį alkoholio vartojimą [36,37]. Dažnai tyrimuose randama, jog alkoholio vartojimas ar jo sutrikimai yra susiję su aukštesne ekstroversija [37]. Ekstrovertiški asmenys dažnai vartoja socializacijos tikslais, be to, tiek ekstrovertiški, tiek atviresni naujovėms žmonės dažniau patenka į situacijas ar aplinką, kuriose vartojamas alkoholis [18,37]. Mūsų tyrime šis ryšys neatsikartojė, aukštesnė ekstroversija buvo stebima tik tarp rizikingai alkoholį vartojančių moterų. Įvairiose kultūrose ir populiacijose skiriasi alkoholio vartojimo priežastys bei vidiniai motyvai [18,36], kuriems įtakos turi ir žmogaus asmenybė.

Asmenybės savybių, susijusių su priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimu ir jo sutrikimais įvertinimas gali turėti prognostinę vertę. TIPI rezultatai tarp priklausomų asmenų galėtų padėti prognozuojant galimą ligos gydymo eigą, o TIPI rezultatai tarp rizikingai alkoholį vartojančių asmenų galėtų padėti atrenkant aukštesnėje rizikos grupėje susirgti priklausomybe esančius asmenis. Aukštesnė ekstroversija, žemesnis sąmoningumas yra susiję su didesne rizika pereiti nuo saikingo iki gausaus alkoholio vartojimo [15], o perėjimas nuo

vidutinio (saikingo) vartojimo į abstinenciją arba abstinencijos laikymasis buvo susiję su žemesne ekstroversija, aukštesniu sutinkamumu su kitais, žemesniu atvirumu patirtimis [15].

Išskyrus tiriamuosius pagal lytį taip pat paaiškėjo, jog mažesnis atvirumas patirtims buvo stebimas tik tarp vyrų, o nuo alkoholio priklausomos moterys pasižymėjo aukštesniu sutariamumu su kitais.

Ankstesniais tyrimais yra parodyta, kad priežastys, įskaitant ir asmenybę, lėmusios polinkį į priklausomybę sukeliančių medžiagų vartojimo sutrikimus dažnai skiriasi tarp moterų ir vyrų [18, 38], be to vyrai apskritai linkę vartoti alkoholį dažniau, didesniais kiekiais ir dažnai yra labiau linkę į rizikingą vartojimą [7,39]. Šis skirtumas tarp lyčių siejamas tiek su sociokultūriniais ypatumais, kultūriniu požiūriu į vyrų ir moterų alkoholio vartojimą [39–41], tiek su vyrų ir moterų neurobiologinėmis ypatybėmis [11, 39, 42] Šie skirtumai tiek gali apibrėžti skirtingus fenotipus [11, 18], taigi ir skirtingų individualizuotų prevencijos ir gydymo priemonių poreikį [9, 18].

Tiriant skirtumus tarp rizikingai alkoholį vartojančių asmenų ir kontrolinės grupės, išskyrus tiriamuosius pagal lytį išryškėjo dar akivaizdesnis skirtumas: asmenybės ryšiai su rizikingu alkoholio vartojimu buvo tik moterų, bet ne vyrų grupėje. Lietuvoje apskritai yra tiek labai aukšti alkoholio suvartojimo rodikliai, tiek nemažas atotrūkis tarp vyrų ir moterų alkoholio suvartojimo [5]. Atitinkamai būtų galima teigti, jog rizikingas alkoholio vartojimas Lietuvoje vyrų tarpe yra stipriai nulemtas kultūrinių veiksnių, kurie nusveria asmenybinių rizikos faktorių reikšmę.

IŠVADOS

Asmenys, rizikingai vartojantys alkoholį ir priklausomi nuo alkoholio skyrėsi nuo kontrolinės grupės pagal TIPI skalę matuotas Didžiojo penketo asmenybės savybes. Išskyrus tiriamuosius pagal lytį, paaiškėjo, kad tiek vyrai, tiek moterys, priklausomi nuo alkoholio, skyrėsi pagal TIPI skalę matuotas Didžiojo penketo asmenybės savybes, tačiau tarp asmenų rizikingai vartojančių alkoholį nuo kontrolinės grupės skyrėsi tik moterys, bet ne vyrai. Remiantis žiniomis apie priklausomybės sindromo eigą ir galimą individualizuotą intervenciją, TIPI skalė galėtų padėti atrenkant prevencines grupes, bei parenkant ankstyvų intervencijų metodus. Skalės galėtų būti naudingos ir parenkant personalizuotos medicinos priemones. Be to, parenkant intervencijų ir gydymo metodus svarbu atsižvelgti į lyčių skirtumus ir galimas skirtingas alkoholio vartojimo priežastis tarp vyrų ir moterų.

LITERATŪRA

- World Health Organization. Tarptautinės statistinės ligų ir sveikatos sutrikimų klasifikacijos dešimtas pataisytas ir papildytas leidimas, Australijos modifikacija (TLK-10-AM). 2010. Available: <http://ebook.vlk.lt/e.vadovas/index.jsp>
- American Psychiatric Association. Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders. American Psychiatric Association; 2013. doi:10.1176/appi.books.9780890425596
- Koob GF, Volkow ND. Neurocircuitry of Addiction. *Neuropsychopharmacology*. 2010;35: 217–238. doi:10.1038/npp.2009.110
- Saunders JB, Degenhardt L, Reed GM, Poznyak V. Alcohol Use Disorders in ICD-11: Past, Present, and Future. *Alcohol Clin Exp Res*. 2019;43: 1617–1631. doi:10.1111/acer.14128
- World Health Organization. Global Health Observatory data repository, available online: <http://apps.who.int/gho/data/view.main.1800>, [accessed on 11 October 2019].
- Lietuvos statistikos departamentas. Alkoholio ir tabako vartojimas ir padariniai 2019 m. 2020. Available: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=7641100>
- World Health Organization. Global status report on alcohol and health 2018. Vladimir Poznyak and Dag Rekke, editor. World Health Organization.; 2018.
- Rehm J, Shield KD. Global Burden of Alcohol Use Disorders and Alcohol Liver Disease. *Biomedicines*. 2019;7: 99. doi:10.3390/biomedicines7040099
- Vassileva J, Conrod PJ. Impulsivities and addictions: a multidimensional integrative framework informing assessment and interventions for substance use disorders. *Philos Trans R Soc B Biol Sci*. 2019;374: 20180137. doi:10.1098/rstb.2018.0137
- Newton NC, Conrod PJ, Slade T, Carragher N, Champion KE, Barrett EL, et al. The long-term effectiveness of a selective, personality-targeted prevention program in reducing alcohol use and related harms: a cluster randomized controlled trial. *J Child Psychol Psychiatry*. 2016;57: 1056–1065. doi:10.1111/jcpp.12558
- Gierski F, Benzerouk F, De Wever E, Duka T, Kaladjian A, Quaglino V, et al. Cloninger's Temperament and Character Dimensions of Personality and Binge Drinking Among College Students. *Alcohol Clin Exp Res*. 2017;41: 1970–1979. doi:10.1111/acer.13497
- Foulds J, Newton-Howes G, Guy NH, Boden JM, Mulder RT. Dimensional personality traits and alcohol treatment outcome: a systematic review and meta-analysis. *Addiction*. 2017;112: 1345–1357. doi:10.1111/add.13810
- Belcher AM, Volkow ND, Moeller FG, Ferré S. Personality traits and vulnerability or resilience to substance use disorders. *Trends Cogn Sci*. 2014;18: 211–217. doi:10.1016/j.tics.2014.01.010
- Woicik PA, Stewart SH, Pihl RO, Conrod PJ. The substance use risk profile scale: A scale measuring traits linked to reinforcement-specific substance use profiles. *Addict Behav*. 2009;34: 1042–1055. doi:10.1016/j.addbeh.2009.07.001
- Hakulinen C, Elovainio M, Batty GD, Virtanen M, Kivimäki M, Jokela M. Personality and alcohol consumption: Pooled analysis of 72,949 adults from eight cohort studies. *Drug Alcohol Depend*. 2015;151: 110–114. doi:10.1016/j.drugaldep.2015.03.008
- Glanz J, Grant B, Monteiro M, Tabakoff B. WHO/ISBRA Study on State and Trait Markers of Alcohol Use and Dependence: Analysis of Demographic, Behavioral, Physiologic, and Drinking Variables That Contribute to Dependence and Seeking Treatment. *Alcohol Clin Exp Res*. 2002;26: 1047–1061. doi:10.1111/j.1530-0277.2002.tb02639.x
- Brand M, Wegmann E, Stark R, Müller A, Wölfling K, Robbins TW, et al. The Interaction of Person-Affect-Cognition-Execution (I-PACE) model for addictive behaviors: Update, generalization to addictive behaviors beyond internet-use disorders, and specification of the process character of addictive behaviors. *Neurosci Biobehav Rev*. 2019;104: 1–10. doi:10.1016/j.neubiorev.2019.06.032
- Kuntsche E, Knibbe R, Gmel G, Engels R. Who drinks and why? A review of socio-demographic, personality, and contextual issues behind the drinking motives in young people. *Addict Behav*. 2006;31: 1844–1857. doi:10.1016/j.addbeh.2005.12.028
- Mann K, Roos CR, Hoffmann S, Nakovics H, Leménager T, Heinz A, et al. Precision Medicine in Alcohol Dependence: A Controlled Trial Testing Pharmacotherapy Response Among Reward and Relief Drinking Phenotypes. *Neuropsychopharmacology*. 2018;43: 891–899. doi:10.1038/npp.2017.282
- Anderson KG, Briggs KEL, White HR. Motives to Drink or Not to Drink: Longitudinal Relations Among Personality, Motives, and Alcohol Use Across Adolescence and Early Adulthood. *Alcohol Clin Exp Res*. 2012;37: 860–867. doi:10.1111/acer.12030
- Bohn MJ, Babor TF, Kranzler HR. The Alcohol Use Disorders Identification Test (AUDIT): validation of a screening instrument for use in medical settings. *J Stud Alcohol*. 1995;56: 423–432. doi:10.15288/jsa.1995.56.423
- Babor TF, Higgins-Biddle JC, Saunders JB, Monteiro M. AUDIT: the Alcohol Use Disorders Identification Test : guidelines for use in primary health care, 2nd ed. World Health Organization.; 2001.
- Veryga A, Stanislavovienė J, Ignatavičiūtė L, Štelemėkas M, Liutkutė V. Probleminio alkoholio vartojimo įvertinimas tarp 15-74 metų amžiaus Lietuvos gyventojų naudojant audit metodiką. *Sveik Moksl*. 2013;23: 22–28. doi:10.5200/sm-hs.2013.113
- Gecaite-Stonciene J, Steibliene V, Fineberg NA, Podlipskyte A, Bunevicius A, Liaugaudaite V, et al. Multidimensional Structure of the Alcohol Use Disorders Identification Test: Factorial Validity and Reliability in Patients With Anxiety and Mood Disorders in Lithuania. *Alcohol Alcohol*. 2021;56: 109–115. doi:10.1093/alcal/agaa118
- Goldberg LR. The structure of phenotypic personality traits. *Am Psychol*. 1993;48: 26–34. doi:10.1037/0003-066X.48.1.26
- RANTANEN J, METSÄPELTO R-L, FELDT T, PULKKINEN L, KOKKO K. Long-term stability in the Big Five personality traits in adulthood. *Scand J Psychol*. 2007;48: 511–518. doi:10.1111/j.1467-9450.2007.00609.x
- Muck PM, Hell B, Gosling SD. Construct Validation of a Short Five-Factor Model Instrument. *Eur J Psychol Assess*. 2007;23: 166–175. doi:10.1027/1015-5759.23.3.166
- Gosling SD, Rentfrow PJ, Swann WB. A very brief measure of the Big-Five personality domains. *J Res Pers*. 2003;37: 504–528. doi:10.1016/S0092-6566(03)00046-1
- Nunes A, Limpo T, Lima CF, Castro SL. Short Scales for the Assessment of Personality Traits: Development and Validation of the Portuguese Ten-Item Personality Inventory (TIPI). *Front Psychol*. 2018;9. doi:10.3389/fpsyg.2018.00461
- Bunevicius A. Personality traits, patient-centered health status and prognosis of brain tumor patients. *J Neurooncol*. 2018;137: 593–600. doi:10.1007/s11060-018-2751-6
- Bunevicius A, Katkute A, Bunevicius R. Symptoms of anxiety and depression in medical students and in humanities students: relationship with big-five personality dimensions and vulnerability to stress. *Int J Soc Psychiatry*. 2008;54: 494–501. doi:10.1177/0020764008090843
- Zilberman N, Yadir G, Efrati Y, Neumark Y, Rassovsky Y. Personality profiles of substance and behavioral addictions. *Addict Behav*. 2018;82: 174–181. doi:10.1016/j.addbeh.2018.03.007
- Hakulinen C, Jokela M. Alcohol use and personality trait change: pooled analysis of six cohort studies. *Psychol Med*. 2019;49: 224–231. doi:10.1017/S0033291718000636
- Krank M, Stewart SH, O'neill Connor R, Woicik PB, Wall A-M, Conrod PJ. Structural, concurrent, and predictive validity of the Substance Use Risk Profile Scale in early adolescence. *Addict Behav*. 2011;36: 37–46. doi:10.1016/j.addbeh.2010.08.010
- Grant JE, Chamberlain SR. Impulsive action and impulsive choice across substance and behavioral addictions: Cause or consequence? *Addict Behav*. 2014;39: 1632–1639. doi:10.1016/j.addbeh.2014.04.022
- Luchetti M, Sutin AR, Delitala A, Stephan Y, Fiorillo E, Marongiu M, et al. Personality traits and facets linked with self-reported alcohol consumption and biomarkers of liver health. *Addict Behav*. 2018;82: 135–141. doi:10.1016/j.addbeh.2018.02.034
- Lui PP, Chmielewski M, Trujillo M, Morris J, Pigott TD. Linking Big Five Personality Domains and Facets to Alcohol (Mis)Use: A Systematic Review and Meta-Analysis. *Alcohol Alcohol*. 2021. doi:10.1093/alcal/agab030
- Nolen-Hoeksema S, Hilt L. Possible Contributors to the Gender Differences in Alcohol Use and Problems. *J Gen Psychol*. 2006;133: 357–374. doi:10.3200/genp.133.4.357-374
- Nolen-Hoeksema S, Hilt L. Possible Contributors to the Gender Differences in Alcohol Use and Problems. *J Gen Psychol*. 2006;133: 357–374. doi:10.3200/GENP.133.4.357-374
- DiBello AM, Miller MB, Neighbors C, Reid A, Carey KB. The relative strength of attitudes versus perceived drinking norms as predictors of alcohol use. *Addict Behav*. 2018;80: 39–46. doi:10.1016/j.addbeh.2017.12.022
- Iwamoto DK, Corbin W, Takamatsu S, Castellanos J. The association between multidimensional feminine norms, binge drinking and alcohol-related problems among young adult college women. *Addict Behav*. 2018;76: 243–249. doi:10.1016/j.addbeh.2017.08.016
- Sex differences in addiction. *Dialogues Clin Neurosci*. 2016;18: 395–402. doi:10.31887/DCNS.2016.18.4/jbecker

Received 22 December 2021, accepted 21 January 2022
Straipsnis gautas 2021-12-22, priimtas 2022-01-21